

A destruktív olvasat keresése: az első komoly nekifutás és a jogirodalom

2012-ben jelent meg Tóth Gábor Attila szerkesztésében és a CEU Press gondozásában a *Constitution for a Disunited Nation* tanulmánykötet.¹ A kiadvány elsőként rendez egy kötetbe a liberális alkotmányjogászok álláspontját, megteremtve ezzel a szakmai diskurzus alapját, valamint tájékoztatja a külföldi olvasókat a magyarországi közjogi átalakulásról. Az olvasót a közjogi változások követésében egy az Alaptörvényhez kapcsolódó dokumentumválogatás orientálja.

A szerkesztői bevezető a következőkben összegzi a kötet szerzőinek közös álláspontját: az Alaptörvény nem teljesíti a modern alkotmányok integratív funkcióját, mivel az a kormányon levők akarát (a 2010-es választások győzteseinek az érdekeit) szolgálja, egy a republikánus tradícióval ellentétes történeti narratívát kínál és a politikai közösségen belül törésvonalakat hoz létre. A szerzők a közös narratíva mellett fel-felbukkanó véleménykülönbségek dacára egyetértenek abban, hogy az Alaptörvény lerontja az alapjogvédelem korábban elért szintjét. (IX. old.) Uitz Renáta a *Freedom of Religio and Churches: Archeology in a Constitution-making Assembly* című tanulmánya végén ezt így összegzi: az új alkotmány az egységességet ambicionálja, nem támogatja azt, hogy európaiak és különbözők maradjunk. (234. oldal) Ehhez hozzátehetjük: éppen a társadalomban nem létező képzelt egységességnek a közjogi megfogalmazása és annak mércéül állítása teremt új egyenlőtlenségeket és hoz létre törésvonalakat a társadalmon belül, erre is utalhat a kötet címét uraló *Disunited Nation* szókapcsolat. A könyv tanulmányai az alkotmányos átalakulást az összehasonlító alkotmányjog, a jogelmélet és a politikai filozófia szempontjai mentén vizsgálják. A hosszabb szerkesztői előszót Kis János bevezető tanulmánya pótolja, mely segíti a külföldi olvasó eligazodását a rendszerváltás utáni magyarországi történésekben, s feltalálja a később megjelenő értelmezések egy közös olvasatát. A bevezető, az álláspontokat valóban orientáló tanulmány átolvasása után az a hiányérzete marad az olvasónak, hogy reflektáltabbá tette volna az írást, s ezzel jobban segítette volna az olvasót, ha Kis tanulmánya szakirodalmi hivatkozások segítségével fogódzót is nyújtott volna az autoriter visszarendeződés okait keresőknek.

A szerkesztői előszó szerint a premisszák tehát közösek, így a kötet tizenhét többnyire közös fogalmi nyelvet beszélő szerző műve. E tekintetben az összhangot Varju Mártonnak az eltérő szakirodalmi háttérű és megközelítésű a gazdasági alkotmányosságról és a pénzügyi intézményrendszerről szóló tanulmánya töri meg. A kötet írásai műfajilag sem teljesen homogének, abban a hosszabb tanulmányok mellett -- Kis János bevezető írását követően -- helyet kapott Ronald Dworkin 2010-ben Budapesten elhangzott előadása. A könyv a tanulmányok mellett egy jól használható dokumentumválogatást is tartalmaz. A kötet első tanulmányokat és második dokumentumokat tartalmazó része között egy szöveg azonban eltévedt, az alkotmányjogászok és politikai filozófusok által a Velencei Bizottságnak írt *Amicus Briefet* a dokumentumok közé tette a szerkesztő, holott annak szemben például az Alaptörvénnyel ismerjük a szerzőit és a szerkesztőit is, akiket a kötet így a közreműködők között sem sorol fel (hacsak nem más szöveg szerzőiként vagy társszerzőiként szerepelnek a

¹ Tóth Gábor Attila (ed.), *Constitution for a Disunited Nation. On Hungary's 2011 Fundamental Law*. Central European University Press, 2012, 1-570.

listában). A kötetben nincs utalás arra a lehetséges értelmezésre, hogy az *Amicus Brief* amiatt került a dokumentumok közé, mivel azt a szerkesztő egy szakmai közösség, a magyarországi liberális alkotmányjogászok közös a Velencei Bizottságnak megküldött állásfoglalásaként értelmezi.

Az írásokban visszatérő motívumként jelenik meg az 1989-es és a 2010-es közjogi rendszerváltások szembeállítása illetve a '89-es Alkotmányt gyakran az Alaptörvénnyel szembeállítva az egyenlők közössége szimbólumaként ábrázolják, mint ami – minden valaha volt hibája ellenére is – a politikai közösség tagjai szempontjainak kölcsönös tiszteletben tartásán alapult. A lehetséges összehasonlítások közül valóban a '89-es Alkotmány és az Alaptörvény összevetése mondhat a legtöbbet az olvasó számára. Más alkotmányokkal való összehasonlítás kevesebbet árul el az Alaptörvénynek a szerkesztői expozében megfogalmazott problémáiról és még kevésbé segíti a közjogi változások volumenének a megértését.²

Jogirodalmi áttekintés

Érdeemes elidőzni annál a kérdésnél, hogyan pozicionálható a kötet a jogirodalomban, illetve megvizsgálni, hogy az mennyiben járul hozzá a szakmai vitákhoz, azaz ahhoz, hogy a különböző álláspontokat valló alkotmányjogászok az ellentéteiket félretéve reflektáljanak egymásra.

Az Alaptörvény értékelése a közjoggal foglalkozókat olyan mértékben osztja meg, ami már a különböző álláspontokat képviselők közötti tudományos diskurzust is veszélyezteti.³ A korábbi alkotmány nem keletkeztetett ilyen törésvonalakat, annak elfogadhatóságát illetően sokáig konszenzus volt a szakmán belül,⁴ csak a húszévesnél is hosszabbra nyúlt történet végén borzolta a kedélyeket néhány már a közjogi rendszerváltást jelző coming out. 2009-ben történt, hogy egy feltehetően a változások szelét érző alkotmányjogász egy pécsi konferencián azzal a javaslattal rukkolt elő, hogy: „a Szent Korona-tan és a Szentírás alapján kell újjászervezni a magyar alkotmányt”⁵ (Ez akkor még kétségkívül meghökkentő volt, ma néhány év távlatából inkább az új közjogi berendezkedést alakító egyik befolyásos nézet első manifesztálódásának is tarthatjuk az egykor hitetlenkedés kísérté bejelentést.)

² Más európai alkotmányokban megjelenő hasonlóan meglevő rossz gyakorlatokra való hivatkozás a nemzetközi emberi jogi kötelezettségek kétségbevonásának az egyik eszköze lehet. Ostoba rendelkezéseket természetesen máshol is találunk, például az Orosz Alkotmány 38. cikkében is megjelenik a magyar alkotmányban szereplő a szülőkről való gondoskodási kötelezettséghez hasonló előírás.

³ Erre a veszélyre hívja fel a figyelmet Sólyom Péter a Csink Lóránt és Fröhlich Johanna könyvéről írt recenziójában, szerinte a politikai szembenállás a közjogászok közötti tudományos diskurzust is veszélyeztetheti. (Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: *Egy alkotmány margójára*. Budapest: Gondolat, 2012.) Sólyom Péter: Összeköt vagy összeláncol? Egy keresztény alkotmányelmélet margójára. *Fundamentum* 2012. 3. szám 129-134., 129.

⁴ A konferencia anyagát a következő kötet adta közre. Kocsis Miklós, Zeller Judit (szerk.): *A köztársasági alkotmány 20 éve*. Pécs, PAMA Könyvek, 2009. 1-606.

⁵ Az előadót nem nevesítve idézi fel Tóth a 2009-ben a Magyar Alkotmányjogászok Egyesülete, a Pécsi Alkotmányjogi Műhely Alapítvány (PAMA) és a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara 2009. szeptember 25-én *A köztársasági alkotmány 20 éve* címmel rendezett konferencián történeteket. Tóth Gábor Attila: Lenni vagy nem lenni? *Élet és Irodalom*, 2009. december 18.

A 2010 utáni politikai megosztottság nem vezetett érdemi vitákhoz, esetenként inkább az történt, hogy a különböző álláspontok képviselői úgy tekintettek a másikra, mint aki kilépett a szakmai diskurzusból. A kötet szerkesztője Tóth Gábor Attila egy 2012-ben az ELTE Társadalomtudományi Karán tartott konferencia előadásában⁶ -- az Alaptörvényhez való viszonyulás által determinált -- két alkotmányjogász szekértáborról beszélt. Az első csoportot az Alaptörvény *apologétáinak* nevezte, akik az Alaptörvény legitimitását védik és igazolják. (Értelmezésem szerint a fogadott és fogadatlan prókátorok serege mellett ide sorolhatók azok is, akik a legitimitás elfogadása mellett problémákat nevesítenek, illetve azok, akik szerint az Alaptörvény a jogállami működést nem veszélyezteti.) A másik álláspont képviselőit Tóth *destruktívaként* azonosítja, ők azok, akik az Alaptörvényt a *Disunited nation* szerzőihez hasonló indokok mentén utasítják el, e csoport véleményét angol nyelvű tanulmánykötetben először a Tóth kötet összegzi.⁷ Így azon sem lehet csodálkozni, hogy például a különböző felsőoktatási intézményekben alkotmányjogi tárgyakon tanítottak, minden korábbinál távolabb kerültek egymástól.⁸ Olyan nézet is megfogalmazódott, ami a destruktívakat az alkotmányjog oktatásában partvonalon kívülre küldené: „Az alkotmányjog oktatása hivatalból apologetikus – de, természetesen, realista (szemben a kutatással, amelynek lehet kritikai kiindulópontja). Kritikai szemlélettel csak azután közelíthetünk, ha már adtunk egy hipotézist a hallgatóknak. Hitelesen azonban csak olyan hipotézist tudunk felkínálni, amelyben magunk is hiszünk. A helyzet azt igényli, hogy világosan mutassuk be az intézmények mögötti eszmét és értéket, egyértelműen közvetítsük az Alkotmány értéktartalmát, a romboló kritika kísértésének ne engedjünk.”⁹

A közös apologéta álláspont első – az Alaptörvény melletti szimbolikus kiállással összekötött -- megfogalmazása lehetett a Tóth kötetet megelőzően Csink Lóránt, Schanda Balázs és Varga Zs. András szerkesztésében megjelent *The Basic Law of Hungary A First Commentary*

⁶ Tóth Gábor Attila: Az alkotmányjog akadémiai diskurzusai az Alaptörvényről. (Alkotmányjog az Alaptörvény után című konferencia ELTE TÁTK 2012. november 23) A konferencia összefoglalója megjelent: Gacs Katalin, Finszter Nóra, Sidó Orsolya: Alkotmányjog az alaptörvény után (konferenciabeszámoló). *Fundamentum* 2012. 4. sz. 129-134.

⁷ Nyilván Tóth kötete mellett a destruktív álláspontnak más összefoglalásaira is lehet hivatkozni. Lásd például Opinion on Hungary's New Constitutional Order: Amicus Brief to the Venice Commission on the Transitional Provisions of the Fundamental Law and the Key Cardinal Laws, Gábor HALMAI and Kim Lane SCHELPELE (ed.), with Miklós BÁNKUTI, Tamás DOMBOS, Zoltán FLECK, Gábor HALMAI, Krisztina ROZGONYI, Balázs MAJTÉNYI, László MAJTÉNYI, Eszter POLGÁRI, Kim Lane SCHELPELE, Bernadette SOMODY, Renáta UITZ. Magyarul és angolul elérhető a következő címről: <https://sites.google.com/site/amicusbriefhungary> vagy Chronowski Nóra, Drinóczi Tímea, Kocsis Miklós Mozaikok, azaz milyen értelmezési kérdéseket vethet fel az Alaptörvény? In: Drinóczi Tímea (szerk.): *Magyarország új alkotmányossága*, PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2011. 45-64.

⁸ A *Fundamentum* folyóirat 2013. évi első száma tartalmazott Fórum rovatában írásokat, melyek az alkotmányjog oktatásának a lehetőségét veszik sorra, sokszor már a tanulmányok címei is beszédesek: Chronowski Nóra: Az alkotmányjog oktatása az alaptörvény után – indoktrinációmentesen?!, Sente Zoltán: Salus rei publicae suprema lex esto, Bayer Judit: Szükséges-e az alkotmányjog oktatásának reformja?, Schanda Balázs: Az alkotmányjog oktatásáról, Tóth Judit: Hogyan? Tanítsunk még alkotmányjogot?

⁹ Schanda Balázs még egy a közjogi változások előtt megfogalmazott álláspontját tartja fent, ami azonban a leépülő jogállami keretek között új értelmet nyer. Schanda Balázs: Az alkotmányjog oktatásáról. *Fundamentum* 2013. 1. sz. Az álláspont először 2007-ben fogalmazódott meg: BALOGH ZSOLT - SALAMON LÁSZLÓ - SCHANDA BALÁZS - VARGA ZS. ANDRÁS: Alkotmány és válság - műhelyvita-jegyzet: Alkotmány és válság – műhelyvita-jegyzet, *Iustum aequum salutare*, 2007. 1. sz., 235-241.

címmel közreadott kötet célja is.¹⁰ Ebben a könyvben szereplő tanulmányok többsége azonban a Tóth kötettől eltérően a terjedelem, az érvek kifejtetlensége és reflektálatlansága miatt még a szakmai vita előmozdítására sem alkalmas, megítélésem szerint inkább gátolta mintsem segítette annak a kibontakozását. Így szemben a *Disunited nation*nel a *First Commentary* nem egy kiforrott közös álláspontot megjelenítő tudományos mű benyomását kelti, hanem inkább az „Alaptörvény barátainak” az új alkotmány melletti szimbolikus kiállásaként jellemezhető. A címében kommentárnak nevezett műben az Alaptörvény egyes rendelkezéseinek az elemzését a német alkotmánykommentárok műfaji sajátosságaitól idegen módon meglepően röviden (csupán 294 oldal terjedelemben) találjuk. A kötet írásai Horkay Hörcher Ferencnek a preambulummal foglalkozó – értékes, de nem alkotmányjogi elemzést tartalmazó -- tanulmánya kivételével nem vonultatnak fel kiterjedtebb szakirodalmi apparátust.¹¹

A két csoport közötti szakmai vitát Tóth kötete a destruktív álláspont tudatos szerkesztői koncepció mellett, s a szakmai vitát valóban inspiráló nagy szakirodalmi apparátusra építő tanulmányok közreadásával segítheti. Ez az apologéta álláspontot angol nyelven elsőként összegző *The Basic Law of Hungary A First Commentary* című művel összehasonlítva már önmagában érdem. A szakmai diskurzus kapcsán azonban azt is fontos megvizsgálni, hogy mennyire keresik a *Disunited nation* tanulmányai az általuk képviselttől eltérő, de tudományos igénnyel megfogalmazott véleményekre való reflexiót. Azt gondolom, hogy ezen a területen lehet kivetni valót találni, pedig a tudományos diskurzust az érvek ütköztetése mozdítja előre, s azoknál a szerzőknél, akikkel érdemi vita lehetséges, azt nem szabad elkerülni. Bár természetesen ebből a szempontból nem teljesen egyoldalú a kötet, Uitz tanulmánya a 200. és 222. oldalakon reflektál például Jakab Andrásnak a kötet szerzői koncepciójától részben eltérő álláspontot képviselő munkájára.¹² A vélemények ütköztetésével a *Disunited Nation* szerzői esetenként mégis adósaink maradnak, vegyünk egy példát, a kötet tanulmányai utalhattak volna Horkay Hörcher Ferencnek vagy Fekete Balázsnak a preambulummal foglalkozó írásaira, melyek a Nemzeti hitvallás műfaji természetével foglalkoznak, amit alapvetően egy kvázi vallásos irodalmi alkotásnak látnak, és alkotmányjogi értelmezését visszaszorítanák.¹³ (Tóth és szerzőgárdája ismerhette az apologéták által közreadott *The Basic Law of Hungary A First Commentary* kötetet is, amiben a Horkay Hörcher írás is szerepel, hiszen a kötet megtalálható a *Disunited nation* bibliográfiájában az 539. oldalon.) Noha az ezekben az írásokban manifesztálódó -- a preambulum normatív jellegét kétségbevonó -- nézetet én nem tartom alátámaszthatónak,

¹⁰ Lóránt Csink-Balázs Schanda-András Zs. Varga (ed.): *The Basic Law of Hungary A First Commentary*. Clarus Press-National Institute of Public Administration, Dublin, 2012. 1-350.

¹¹ Majtényi Balázs: Alkotmánypropaganda - Megjegyzések Az Alaptörvény barátainak „első kommentárjához”. *Fundamentum* 2012/2. 147-150., illetve Fekete Balázs: *The Basic Law of Hungary, Jogi iránytű* 2012. 3. sz. (1) 17.

¹² Jakab András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*, Budapest: HVG - ORAC, 2011. 1-379.

¹³ Horkay Hörcher Ferenc: A Nemzeti hitvallásról In: Jakab András és Körösi András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol*. Politikatudományi és alkotmányjogi megközelítések, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet - Új Mandátum Könyvkiadó, Bp. 2012. 287-309. Horkay Hörcher Ferenc: *The National Avowal*. Lóránt CSINK -- Balázs SCHANDA -- András Zs. VARGA (ed.): *The Basic Law of Hungary A First Commentary*, Clarus Press-National Institute of Public Administration, Dublin, 2012., 25-46., Fekete Balázs: Előzetes megjegyzések az új magyar alkotmány preambulumáról http://www.mta-ius.hu/jogi_iranytu/iranytu.html.

részint azért mivel az értelmezést az Alaptörvény szövege¹⁴ sem támogatja, részint meg azért, mivel az, hogyan definiálják a politikai közösséget (ez lehetett a Nemzeti Hitvallás fő célja), és az alkotmányos identitás megteremtésére tett kísérletek is per definitionem rendelkeznek normatív jelleggel. A Hitvallás műfaji sajátosságai és a jog és irodalom elemzési perspektíváinak felvetése ennek ellenére valóban olyan kérdések, amelyeken az alkotmányos identitás kapcsán el lehetett volna merengeni.

Ezt annál inkább meg lehetett volna tenni, mivel véleményem szerint a *Nemzeti Hitvallás* például a *Magyar Hiszekeggyel*,¹⁵ vagy a „trianoni fájdalom költőjének”¹⁶ nevezett Sajó Sándornak, Reményik Sándornak és Szeleczky Zitának a műveivel párhuzamba állítható (erre a későbbiekben még visszatérek), s ezen keresztül a jog és irodalomhoz is köthető, stílus és tartalom pedig aligha válhat el teljesen egymástól. A továbbiakban majd kifejtem, hogy a Hitvallásban szerintem egy a közjogi rendszerváltásnál régebb óta – részben a reflektálatlan történeti és társadalomtudományi munkák miatt¹⁷ – épülő „traumaközösségre” alapozott, mítoszokra alapozó identitás alkotmányos szintű megfogalmazásával próbálkozott a jogalkotó. Így visszatérve a kiindulóponthoz a Fekete és Horkay Hörcher által is felvetett szempontot például be lehetett volna vonni az elemzésbe. Általánosságban is elmondható, hogy a preambulum a Tóth kötetben alaposabb elemzést érdemelt volna, hiszen az állam identitásának atipikus megfogalmazása mellett itt nevesítettek olyan a kötetben szereplő Kovács Kriszta tanulmány által tárgyalt premodern értékeket (hűség, hit, szeretet), amik az alkotmányos demokráciára állandó fenyegetést jelentenek. Tegyük hozzá az alkotmányos értékek védelme az, amire való hivatkozással a legtöbbször a nemzetközi emberi jogi normáknak való megfelelést elutasítják.¹⁸ (Véleményem szerint az alkotmányos értékekre hivatkozni sikeres alapvetően az erős demokratikus legitimációval rendelkező jogrendszerek esetén lehetséges.) Az Alaptörvény esetében pedig szerintem maga a preambulum az, ami az alkotmányosság értékeivel a legkevésbé egyeztethető össze, és az alkotmányosságra állandó fenyegetést jelent.

Maga a szöveg stílusa is olyan, amit az elemző figyelembe vehet. Vincze Attila az Alaptörvény szokatlan stílusa kapcsán utal arra, hogy meglehetősen különösek a nagybetűvel szedett fejezetcímek mellett a fejezetek kezdetén csupa nagybetűvel szedett kiemelések, például a preambulum a következőkkel kezdődik „MI, A MAGYAR NEMZET TAGJAI, az új évezred kezdetén, felelősséggel minden magyarért, kinyilvánítjuk az alábbiakat”. Vincze ezt találóan a *Star Wars* sorozathoz hasonlítja, ahol a filmek elején feliratként futó szövegben nagybetűvel szedve szerepel egy-két szó, amelyeknek George Lucas az adott epizódban különös jelentőséget tulajdonított. Ezzel feltehetően azt kívánja kihangsúlyozni, hogy mi az,

¹⁴ Az R. cikk (3) bekezdése szerint az „Alaptörvény rendelkezéseit [többek között] a benne foglalt Nemzeti hitvallással [...] összhangban kell értelmezni.”

¹⁵ Majtényi Balázs: „Vár állott, most kőhalom”. Alaptörvény és irodalom. *Fundamentum* 2011. 4. sz. 97- 105.

¹⁶ Lásd a Trianon Múzeum honlapján. <http://www.trianonmuzeum.hu/kiallitasok/36-a-trianoni-fajdalom-koeltje-sajo-sandor.html>

¹⁷ Lásd erről Romsics-Gerő vita kapcsán Majtényi Balázs: A múltba nézők felelőssége. *Élet ÉS Irodalom*, 2012 augusztus 24.; Sólyom Péter: A történetírás felelőssége <http://szuveren.hu/tarsadalom/a-tortenetiras-felelossege>

¹⁸ Anne Peters: Supremacy Lost: International Law Meets Domestic Constitutional Law. *Vienna Journal on International Constitutional Law*, Vol. 3. No. 3. (2009), 170-198.

ami később fontos lesz a filmben. Az új remény epizódban például ilyen a HALÁLCSILLAG kifejezés, az Alaptörvény Nemzeti Hitvallás fejezetében pedig ilyen aduász az első mondatban a „MI, A MAGYAR NEMZET TAGJAI”, vagy az alapjogi „SZABADSÁG ÉS FELELŐSSÉG” fejezetben „AZ EMBER” kiemelése, amiből már megtudhatjuk, hogy SZABADSÁGA ÉS FELELŐSSÉGE AZ EMBERNEK van. Nem vagyok benne biztos, hogy az ilyen eszközök alkalmasak -- a feltehetően elérni kívánt cél -- az Alaptörvény szocializációjának az előmozdítására, talán inkább a tartalom megértése szolgálatába állított propagandisztikus eszközök lehetnek. Azaz még az ilyen kiemelések is fontosak lehetnek az értelmező és az értelmezés számára, például azok interpretálhatók úgy, hogy a szöveg megalkotói nincsenek jó véleménnyel az olvasó értelmezési képességeiről, ami könnyen átfordítható lehet az alkotmányozóknak a politikai közösség tagjairól alkotott lesújtó véleményére is. De talán a szöveg írói a Magyarországon a közjogi intézmények iránt meglévő bizalomhiányból fakadóan eleve úgy gondolták, hogy az Alaptörvénnyel való vigéckedésre szükség lehet.

A reflexió részleges hiányát a kötetben érthetővé teszi az a párbeszédet hátráltató körülmény, hogy a destruktívak esetenként joggal láthatták úgy, hogy az alkotmányos demokrácia „ellenfelei sokasodnak a szellemi-tudományos horizonton”,¹⁹ az pedig védhető érv, hogy aki már egy másik diskurzusban vett részt azzal vitatkozni sem kell. Sajnálatos módon és a korábbi példám is erre vonatkozott, hogy azok között az apologéták és destruktívak között sem folyik mindig érdemi vita, akik ugyanabban a ringben bokszolnak.

Érdemes azt is megvizsgálni, hogy a Tóth kötet közreadása óta reflektáltabbá vált-e a Magyarországgal foglalkozó jogirodalom. Az apologéta és a destruktív álláspont képviselőinek az egymásra való kölcsönös reflexióját már önmagában az elősegíti, hogy az Alaptörvény magát az eredeti dokumentumot is túllicítáló módosításai után vékonyodik az apologéták közössége, hiszen egyre kevesebb komoly alkotmányjogász vállalja fel egyértelműen az Alaptörvényt támogató vagy elfogadó álláspontot, úgy tűnik az alaptörvény módosításaival szép lassan a szöveg az ő fogalmi hálójukból is kiúszik. A kezdetben az apologéták közé sorolt komolyabb irodalmi apparátussal dolgozó szerzők esetében a preambulum esetében talán nem is volt olyan, aki nem viszonyult hozzá kritikusan, de az átmeneti rendelkezésekről is jelentek meg negatív értékelések.²⁰ Csink Lóránt és Fröhlich Johanna például a Negyedik alkotmánymódosítás apropóján született tanulmányukban hangsúlyozottan az alkotmányjogászok közötti párbeszédet elősegítése érdekében egyebek között a következőkben fogalmazták meg a módosítással kapcsolatos aggályaikat: „Az alkotmányozónak figyelembe kell vennie az alkotmány integritását; nem alkothat olyan szabályt, ami az alkotmány többi rendelkezésével nem fér össze. Ezen a téren a Javaslat

¹⁹ Tóth Gábor Attila: Lenni vagy nem lenni? *Élet és Irodalom*, 2009. december 18.

²⁰ Lásd például: Attila VINCZE: The New Hungarian Constitution: Redrafting, Rebranding or Revolution? *Vienna Journal on International Constitutional Law* 2012, 88–109; András Jakab -- Pál Sonnevend: Kontinuität mit Mängeln: Das neue ungarische Grundgesetz *ZaöRV* 72 (2012), 79-102; Herbert Küpper: Ungarns neues Grundgesetz von 2011. Kein Grund zum Jubel, aber auch noch nicht das Ende der Demokratie Südosteuropa-Mitteilungen 2012/3, 80-101; Herbert Küpper: Mit Mängeln. Ungarns neues Grundgesetz *Osteuropa* 12/2011: „Quo vadis, Hungaria? Kritik der ungarischen Verunft“, 135-144.; Csink Lóránt -- Fröhlich Johanna: Az Alaptörvény és az Átmeneti rendelkezések viszonya. *Pázmány Law Working Papers* 2012. 2. sz. <http://plwp.jak.ppke.hu/hu/muhelytanulmanyok/2012/47-2012-02.html>; András Jakab: On the Legitimacy of a New Constitution - Remarks on the Occasion of the New Hungarian Basic Law of 2011 Miodrag A. Jovanović -- Đorđe Pavićević (eds): *Crisis and Quality of Democracy in Eastern Europe*. The Hague: Eleven 2012, 61-76.

komoly deficitben szenved, több olyan szabályt kíván az Alaptörvénybe bevezetni, amit az Alkotmánybíróság korábban alkotmányellenesnek talált.”²¹

Az Alaptörvény negyedik módosítása sok tekintetben vízvázasztót jelentett, azóta a Magyarországgal foglalkozó nagyobb szakirodalmi apparátust használó és a kérdésről megnyilvánuló alkotmányjogászok közül talán csak Herbert Küpper²² tartja fent egyértelműen beazonosítható módon azt az álláspontot, hogy az Alaptörvény megfelel a jogállami követelményeknek. Az ő álláspontja azonban elég kevésbé fókuszál az intézményekre, az leginkább a politikai viszonyoknak (erőtlen ellenzék) és a kormánypártoknak -- a Kádár korszakot idéző -- az alkotmányhoz és alkotmányossághoz való hozzáállásának tudja be az Alaptörvény általa is azonosított problémáit. Küpper szerint az Alaptörvény szövegében rejlő belső gondok (például az abban megjelenő pártpolitikai értékrendszer) ellenére is lehetne a demokratikus működés alapja. Nyilván az ő álláspontja és például Vörös Imrének²³ a Negyedik módosítást követően írt tanulmányában megfogalmazott határozott destruktív álláspontja között továbbra is lényegi különbségek vannak. Vörös az Alaptörvény szövegét olyannak tartja, ami nem felel meg az alkotmányosság követelményeinek: „Az államjogi-államszervezeti rendelkezések az alapvető jogok garantálása nélkül értelmezhetetlenek, egyoldalúan etatisták. Mivel az Alaptörvény Negyedik módosítása az általa szabályozott alapvető jogok mindegyike tekintetében korlátozó tartalmú, az Alaptörvényben korlátozott alapvető jogok – az Ötödik módosítással végrehajtott „kozmetikázás” ellenére – funkciójuk ellátására alkalmatlanok, így a magyar Alaptörvény hatályos szövege nem felel meg az alkotmány egyik fontos fogalmi ismérvének.”²⁴ A *Közjogi Szemlében* megjelent Küpper tanulmány -- szemben a már említett reflektálatlan apologéta kommentárral -- igyekszik a szakirodalom teljes spektrumára reflektálni, ideértve a Tóth kötet vagy például Vörös Imre idézett, sajátjától eltérő álláspontját.²⁵ Azaz ebből a szakmai diskurzus jövőbeni alakulását illetően kiindulva bizakodóak lehetünk, aminek a Tóth kötet kétségkívül fontos részévé vált.

²¹ Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: A régiek óvatossága. Megjegyzések az Alaptörvény negyedik módosításának javaslata kapcsán *Pázmány Law Working Papers* 2013. 1. sz. <http://plwp.jak.ppke.hu/hu/muhelytanulmanyok/2013/90-2013-1.html> 4.

²² Herbert Küpper: Az alkotmánymódosítás és az alkotmánybírói kontroll – megoldás az „örökkévalósági klauzula”? *Közjogi Szemle* 2013. 4. sz. 1-18. Herbert Küpper: „Hol vagyok én a szövegben?” Molnár Benedek, Németh Márton, Tóth Péter (szerk.): *Mérlegen az Alaptörvény (Interjúkötet hazánk új alkotmányáról)* Budapest, HVG ORAC 2013. 89-110.

²³ Vörös Imre: Vázlat az alapvető jogok természetéről az Alaptörvény negyedik és ötödik módosítása után (Az AB döntése, a Velencei Bizottság és az Európai Parlament állásfoglalásai) *Fundamentum* 2013. 3. szám 53- 65.

²⁴ Vörös Imre: Vázlat az alapvető jogok természetéről az Alaptörvény negyedik és ötödik módosítása után (Az AB döntése, a Velencei Bizottság és az Európai Parlament állásfoglalásai) *Fundamentum* 2013. 3. szám 53- 65. 63.

²⁵ Herbert Küpper hivatkozik például a következő Vörös Imre írásra. Vörös Imre: Az alkotmányban korlátozott alapvető jogról és az ilyen alkotmányról. Glossza az Alaptörvény negyedik módosításához. *Fundamentum* 2013. http://www.fundamentum.hu/sites/default/files/vorosi_korkerdes.pdf

A láthatatlan Alkotmánytól a láthatatlan koronáig

A következőkben azt vizsgálom a kötet négy számomra legizgalmasabb írása (Kis János, Kovács Kriszta, Körtvélyesi Zsolt és Radnóti Sándor tanulmányai) példáján keresztül, hogy az megteremti-e a közös destruktív olvasat főbb kereteit, milyen képet nyújt az olvasónak az új közjogi struktúráról, s maradnak e hézagok az értelmezési keretben. A recenzió fő állítása, hogy a cím által sugallt és a szerkesztői előszóban megfogalmazott közös állításokat az elemzésbe több szempontot bevonva lehetne és kell a jövőben vizsgálni.

A történeti háttér iránt érdeklődő Radnóti Sándornak *A Sacred Symbol in a Secular Country: The Holy Crown* és Körtvélyesi Zsoltnak a *From We the people” to „We the nation” History and community (Történelem és közösség)* fejezetben szereplő tanulmányaira támaszkodhat. A kérdés az, hogy ez a két tanulmány Kis János bevezető írásával elegendő-e a 2010 utáni változás megértéséhez, különösen annak fényében, hogy a rendszerváltás (a demokratikus átmenet) idején Magyarországnak még vezető szerepet jutott a volt keleti blokk államai között. Kis a visszarendeződést ’populist backlashnek’ nevezi, de nevezhetjük azt akár autoriter visszarendeződnek is. A Kis tanulmány ennek egy történeti korszakokon végighúzó előzményéről számol be, amikor ismerteti a magyarországi bal és jobboldal közötti az első világháború vége óta dúló „hideg polgárháború” történetét, ennek a küzdelemnek a folyamánként a jobboldal hajlamos ellenfelét a nemzet, a baloldal pedig a demokrácia ellenségeként azonosítani. (18. oldal) A felvázolt narratívának az alkalmazhatóságát nem vitatva érdemes a kérdést alaposabban körüljárni, mert az Alaptörvény preambuluma a régióban is atipikus, nézetem szerint nehezen lehet mellett érvelni, hogy az bármiféle általános jogfejlődési tendenciához illeszkedne. Fekete paratextusnak tekint minden olyan szöveget, mely egy adott műnek – valamilyen módon – szöveggörnyezetet teremt, ebből kiindulva a preambulumokat az alkotmányok paratextusaiként kezeli. Az Alaptörvény esetén valóban szükség lehet a preambulum tartalmának kibontására, az ott található történelmi utalások kifejtésére a szöveggörnyezet megértéséhez.²⁶

A *The Holy Crown* című Radnóti tanulmány, a szerzőnek *Az üvegalmárium*²⁷ címen 2011-ben magyarul megjelent könyvének angol nyelvű összegzése, ez a -- 2010-es közjogi rendszerváltás megértéséhez -- kétségkívül fontos írás elmeséli a Korona történetét, kitér annak Nemzeti Múzeumból való ki és meghurcoltatásának történetére és a Szent Korona tiszteletének az új alkotmányban való megjelenésére. A láthatatlan korona, s a Szent Korona tannak vagy nevezzük bárhogy a Korona 21. századi közjogi térnyerését a szerző által pontosan beazonosított veszélye, hogy az az alkotmányos patriotizmussal szemben egy misztikus tagságot favorizál. (95. oldal) Eközben a szerző azt a kérdést is vizsgálja, hogy a történeti hagyományoknak milyen elemei jelenhetnek meg egy modern alkotmányban. Az eredetileg magyarul írt munkák esetén mindig nehéz, a fordítás után azt elérni, hogy a szöveg a külföldi olvasó számára is érthető maradjon. Radnóti Sándor szövege, bár törekszik a személyek megismertetésére és a történetek elmagyarázására, mivel az írás hemzseg a speciális ismeretet igénylő történelmi és irodalmi utalásoktól, korántsem biztos, hogy az

²⁶ Fekete Balázs: Alkotmánypreambulom és intertextualitás, avagy sok szöveg között az alkotmánypreambulom. In: Fekete Balázs – H. Szilágyi István – Nagy Tamás: *IUSTITIA MESÉL Tanulmányok a <<jog és irodalom>> köréből*. Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2013. 177-204. 187.

²⁷ Radnóti Sándor: *Az üvegalmárium*, Budapest, Noran Libro Kiadó, 2011. 1-148.

teljes spektrumában követhető lehet a -- nem Magyarországgal foglalkozó -- külföldi olvasó számára. Érdekes lett volna, ha Radnótinak és Sente Zoltánnak a részben azonos problémát tárgyaló és hasonló következtetésre jutó írásai²⁸ reflektáltak volna egymásra. A megjelenés éve alapján (a Sente írás 2011, a Tóth kötet 2012) figyelembe véve a folyóiratok megjelenésének megszokott csúszásait, nem lehet biztosan megállapítani, hogy melyik szöveg született előbb. A Sente tanulmányának a Radnóti írással összhangban levő fő állítása, hogy a történeti alkotmány „vívmányai”, különös tekintettel a Szent Korona-tanra, nem egyeztethetők össze a modern alkotmányosság elvével.

Körtvélyesi Zsoltnak a kötetben szereplő tanulmánya elsőként írta le alaposan az állampolgárság kiterjesztése kapcsán, hogy milyen út vezetett el ahhoz, hogy az Alaptörvény szövege, a *'Mi a nép'* helyett a preambulumban a *'Mi az (etnikai) nemzet'* megjelölést használja. Körtvélyesi szerint a szöveg a nemzetfogalmat döntően etnikai értelemben használja, de abban a politikai értelmezés is felbukkan. Az írás áttekinti a kettős állampolgársággal kapcsolatos politikák történetét az etnikai alapú kedvezményes honosításig, s azt egy regionális „balkáni” trend keretében értelmezi. Ennek a kötet szerintem egyik legjobb írásának talán csak az róható fel, hogy nagyjából azonos fontosságot tulajdonít a nemzetközi jog kötelező és nem kötelező dokumentumainak és azokat azonos szinten is kezeli. Valamint az, hogy a szerző nem szelektál a tárgyalt dokumentumok, jogesetek között, így például a tanulmányban ismerteti az 1955-ös Nemzetközi Bíróság előtti Nottebohm-ügyet, aminél -- bár arra a nemzetközi jogászok gyakorta előszeretettel -- hivatkoznak, kérdéses, hogy rendelkezik-e bármilyen a történeti időn túlmutató jelentőséggel.

A Körtvélyesi írás átvezet Kovács Krisztának a következő fejezetben szereplő *Equality: The Missing Link* című tanulmányához, mely az 1989-es alkotmány tükrében vizsgálja a diszkrimináció tilalmát és a megerősítő intézkedéseket az Alaptörvény alapjogi fejezetében. A címben szereplő hiányzó kapcsolat jelzős szerkezet arra utal, hogy az Alaptörvény a preambulumban felsorolt értékek között az egyenlőséget nem nevesíti, így a preambulumban és a diszkriminációtilalmat tartalmazó alapjogi rész között nincs összeköttetés, ami az állam egalitárius jellegét is veszélybe sodorja.

A kötetben világosabbá lehetett volna tenni a *Történelem, közösség* című és az emberi jogi fejezet közötti kapcsolatot. ez különösen igaz a méltósággal és a diszkrimináció tilalmával foglalkozó tanulmányokra. Azt gondolom, hogy a tanulmánykötetből hiányzik egy olyan írás, ami Kovács Kriszta *The Missing Link* című írása által felvetett problémákat részletesen elemezné a magyarországi kisebbségek helyzete kapcsán. Ez annál is fontosabb lett volna, mivel Kovács -- említett megállapítása -- szerint a preambulumban, amely az alapvető értékek (például a család, a nemzet, a hűség, a hit és a szeretet) felsorolásakor az egyenlőséget nem nevesíti, teszi világossá az új alapjogi szemlélet antiegalitárius jellegét. (186. oldal) Kovács Kriszta szerint az Alaptörvénynek vannak olyan rendelkezései, melyek explicit módon a roma kisebbség ellen irányulnak. (190. oldal) A hétköznapiakban lehetőség kínálkozik például az erőszak alkalmazására, amikor az alkotmány az önvédelem jogát a tulajdon védelmére terjeszti ki. Az alapjogi fejezet 5. cikke értelmében mindenkinek joga van a törvényben meghatározottak szerint a személye, illetve a tulajdona ellen intézett vagy az ezeket

²⁸ SZENTE Zoltán: A historizáló alkotmányozás problémái – a történeti alkotmány és a Szent Korona az új Alaptörvényben, *Közjogi Szemle*, 2011. szeptember, 1-13

közvetlenül fenyegető jogtalan támadással szembeni fellépéshez.²⁹ A szövegben ily módon megjelenő önvédelem joga, ahogy Kovács megállapítja, inkább a Thomas Hobbes által vázolt természeti állapothoz mintsem az alkotmányosság modern elméleteihez köthető. (190. oldal)

Az Alaptörvényben az etnikai nemzetfogalom intézményesítése esetenként olyan problémákat vet fel, amelyek az alkotmányosság támasztotta követelményeket is érinthetik, például a származtatott antidiszkriminációs elvként értelmezett állami semlegességet³⁰ vagy a nemzetiségek státusát. A saját alkotmányos identitásához ragaszkodó állam az eltérő nemzetállami megoldásokra hivatkozva elutasíthatja az azzal ellentétes nemzetközi emberi jogi normákat. A Körtvélyesi és Kovács írás összefüzéséből talán az következett volna, hogy az etnikai nemzet koncepciójának tulajdonított elsődleges szerep veszélyezteti az állam egalitárius jellegét, azaz azt az elvet, amely egykor a nemzet- és államépítést összekapcsolta.³¹ Már a szerkesztői koncepciót érinti az a probléma, hogyha a nemzet és az állampolgárság kérdései tárgyalásának és ezen keresztül a határon túli magyaroknak a Körtvélyesi tanulmánnyal fajsúlyos fejezet jut a kötetben, akkor a magyarországi roma kisebbség helyzete a Körtvélyesi és Kovács tanulmány által felvázolt elméleti kerethez illeszkedően külön tanulmányt vagy részletes elemzést érdemelt volna.

“Semmi lázadás. De semmit sem engedni.” A traumaközösség mint az alkotmányos identitás formálójá

A tárgyalt Radnóti-írás szerepeltetése a szerkesztő kétségkívül indokolható döntése volt, de épp mivel a kötetben a tanulmány s vele a Szent Korona története helyet kapott az felveti azt a problémát, hogy a kötetből hiányoznak más, a történelmi kontextus megértéséhez szintén fontos szövegek, így egy olyan írás, ami a trianoni trauma feldolgozatlanságát és annak a nemzeti identitáshoz való kapcsolódását tematizálná. Azt gondolom egy ilyen szöveg az Alaptörvény preambulumaának nemzet- és történelemképéhez, valamint a jogállami garanciák lerombolásához vezető utat is könnyebben elbeszélhetővé tenné. Illetve ettől nem függetlenül annak a történelemszemléletnek a kibontása is külön fejezetet érdemelt volna, ami az Alaptörvény Nemzeti Hitvallás fejezetéből kiolvasható. Magam azt gondolom, hogy a közjogi változásokat sem a külföldi sem a magyarországi olvasóval nem lehet önmagában a rendszerváltás, vagy a Koronának az Alkotmányba való bevonulása és az állampolgárság kiterjesztése történetével megértetni, s a bal és jobboldal történelmi korokon átívelő megosztottságával kontextualizálni. A kérdés tágabb összefüggésbe helyezését az indokolná, hogy véleményem szerint a 'populist backlashnek' voltak más előzményei, melyekről annak jobb megértéséhez legalább utólag tudomást kell venni.

²⁹ „Mindenkinek joga van törvényben meghatározottak szerint a személye, illetve a tulajdona ellen intézett vagy az ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához.” *Magyarország Alaptörvénye SZABADSÁG ÉS FELELŐSSÉG V. cikk*

³⁰ KIS János: Az állam semlegessége. Újabb nekifutás, *Fundamentum*, 2011/3, 5-22.

³¹ Az állam és nemzetépítés lehetséges konfliktusáról Kelet-Közép-Európában. Zsuzsa CSERGŐ – James M. GOLDGEIER: Kin-State Activism in Hungary, Romania, and Russia: The Politics of Ethnic Demography in Tristan James Mabry -- John McGarry -- Margaret Moore -- Brendan O’Leary (ed.): *Divided Nations and European Integration*, University of Pennsylvania Press, 2013. 89-126.

Érdeemes feltenni azt a már említett kérdést, hogy a kötetből milyen történetek részletes elbeszélése hiányzik. Álláspontom szerint, amikor az autoriter visszarendeződés indokait keressük, akkor az elemzést nem lehet 89-től indítani, például a demokratikus intézmények iránti bizalomhiány okai, ahogy azt például a Kis írás is jelzi, ennél messzebbre vezetnek. A társadalmi háttér vizsgálata és az időbeli horizont kitágítása, arra a kérdésre is választ adhat, hogy mindez miért -- a rendszerváltás idején még vezető szerepet betöltő -- Magyarországon történt meg, s hogyan lettünk a régióban elsőből utolsók. Tóth maga is ír egy -- magyarul megjelölt tanulmányában -- a közjogi intézmények iránt Magyarországon mutatkozó bizalomhiányról, s az általa okozott problémákról.³² „Az alkotmányos működés ugyanakkor az intézmények működtetőinek jóhiszemű kooperációját igényli, és végső soron a polgárok bizalmát feltételezi.”³³ E tanulmány idézi azt a TÁRKI kutatást, mely a következőképp írja le a magyar társadalom értékszerkezetét: „Értékszerkezetünk nagyjában-egészében a nyugati keresztény kultúra keretei közé illeszkedik, választásaink, preferenciánk a nyugati keresztény világhoz tesznek bennünket hasonlatossá. Ugyanakkor értékválasztásainkban az tükröződik vissza, hogy sok tekintetben ennek a kultúrkörnek a szélén helyezkedünk el, egy zárt, magába forduló társadalomként.”³⁴ A társadalom befelé fordulásának okai értelmezésem szerint jóval az 1989 előtti időszakhoz vezetnek el az elemzőt.

Azt gondolom, hogy az említett Radnóti szöveggel a kötet elkezd egy történet elmesélését, amit azonban nem fejez be és mégannyira sem fejt ki. Az Alaptörvény hosszú preambuluma a Nemzeti hitvallásnak a megértéséhez szükséges lenne a Trianon-szindróma kibontása, s a Nemzeti Hitvallás elemzésének amúgy is nagyobb szerep juthatott volna a könyvben, enélkül főként a '89 utáni történésekre fókuszálva aligha lehet megérteni az Alaptörvény preambuluma történelem-szemléletét.

A preambulum olvasatomban egyértelműen egy új identitás és államépítés megteremtésére irányuló szándékot jelez, aminek a közjogi és egyéb előzményei már korábban is jelen voltak. Az Alaptörvénynek így még a kiindulópontja is különbözik az 1989-es alkotmányétól, míg annál az alap az lehetett, hogy a konszenzus eredményeképpen demokrácia lesz és kész, és az állam identitását vagy történelmét nem kell a semmiből, netán hamis mítoszokból konstruálni. A Nemzeti Hitvallása ettől eltérő utat választ azzal, hogy új, az autoriter hatalomgyakorlás feltételeit megteremtő mítoszokra alapozott állami identitást kíván teremteni. A preambulum szövege hemzseg a modern történelemszemlélettel összeegyeztethetetlen állításoktól, az felsorolja a nemzetet ért sérelmeket, a felelősséggel való szembenézés viszont elmarad. A preambulum egyik sokat idézett mondata szerint a történelem folytatása és az állami szuverenitás 1944. március 19-én megszakadt, ez azt sejteti mintha az azt követő események a magyar hatóság asszisztálása nélkül történtek volna. Így azon sem lehet csodálkozni, hogy maguk a fogalmak is átértelmeződnek, erre az idézett Szente tanulmány is utal: „a Szent Koronát legfeljebb Trianon után tekintették az egész nemzet kifejezőjének, korábban sohasem; sőt mindig is azt hangsúlyozták, hogy a Szent Korona fogalmába annak minden alattvalója beletartozik, függetlenül nemzetiségétől.”³⁵ A

³² Tóth Gábor Attila: Bizalom és bizalmatlanság egyensúlya az alkotmányos struktúrákban. *Közjogi Szemle*, 2012. 2. szám, 10-20.

³³ Tóth Gábor Attila: Bizalom és bizalmatlanság egyensúlya az alkotmányos struktúrákban. i.m. 18.

³⁴ Tóth István György (szerk.): Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékszerkezetében. A gazdasági felemelkedés társadalmi-kulturális feltételei című kutatás zárójelentése. TÁRKI, Budapest 2009. 10.

³⁵ Szente i.m. 9.

tant az alkotmány eredeti jelentésével nem törődve fabrikálják újra az etnikai nemzet vélt szempontjainak megfelelően. Ahol valamilyen identitás szilárdan létezik, ott az Alaptörvény preambulumaéhoz hasonló identitásteremtő projektek egyszerűen feleslegesek.³⁶

Mindezt összegezve: a folyamatok megértéséhez fontos lett volna a Trianon traumának az identitásépítésben játszott szerepének az elemzése, s mivel ez nem szerepel a könyvben, a továbbiakban két olyan szöveget ajánlok az olvasónak, amik, bár később jelentek meg érdemes lehet a *Disunited nation*-nel együtt olvasni. Kezdjük György Péternek a kötet közreadását követően megjelent könyvének az *Állatkert Kolozsváron – Képzelt Erdély* című zárszavától: „A virtuális traumaközösség lezárása feltétele a modern politikai közösség restitúciójának.”³⁷ A helyreállítás feltétele így a tragikusként ábrázolt történelemmel történő valódi szembenézés, a múlt reflektált feldolgozása lenne. A történelemnek a kisebbségek szempontjait is figyelembe vevő ábrázolása segíthetné, erősíthetné a demokratikus gondolkodást, szerepet játszhatna a múltszemléletet demokratikusabbá tételében.³⁸ Mégis Magyarországon az állam identitását az alkotmányosság elveit figyelembevevő helyett, egy a reflexiót kerülő történelemszemlélet befolyásolta.

A közjogi változások okainak, így az Alaptörvény preambulumaának jobb megértését segíti tehát György könyve, ebben a szerző két hegy Dobogókő és Pannonhalma épített öröksége és a hozzájuk kapcsolódó történeteken keresztül hasonlítja össze a semmiből építkező és a valódi múltat. Az *Állatkert Kolozsváron* által tárgyalt a pilisi Föld-szívecsakrához hasonló képzelt mítoszok a történetírás már említett meglevő, György által felidézett reflektálatlansága miatt épülnek. A pilisi Föld-szívecsakra mellett azonban más mítoszokra alapozott történelmi emlékhelyeket is említhetnénk. A másik ajánlott szöveg Feischmidt Margitnak a *Populáris emlékezetpolitikák az új nacionalizmus. A Trianon-kultusz társadalmi alapjai* című írása.³⁹ Feischmidt szerint például a költségvetési támogatásban részesülő Trianon múzeum valójában nem más mint egy „történeti emlékhely”, ezt a múzeumot⁴⁰ egy kettős beszéd jellemzi, amit a jelmondataul választott Hamvas Béla idézet szemléltet: „Semmi lázadás. De semmit sem engedni.” Feischmidt kifejti azt is, hogy Trianont a haza/hazátlanság negatív szimbólumának eszközeként identitás teremtésére használják. „Trianon szimbóluma abból a szempontból tabu, hogy jelentéseit a vita szereplői nem mozdítják ki, nem értelmezik át, erre meg csak kísérletet sem tesznek.”⁴¹ A pilisi Föld-

³⁶ A preambulumszövegekben megjelenő utalások korántsem példa nélküliek az író alkotmány preambuluma, mely az „atyák” nemzeti függetlenségért folytatott „hősies és lankadatlan küzdelmét” említi. A portugál Alkotmány preambuluma a „portugál nép hosszú ellenállásáról” és „legmélyebb érzelmeiről” beszél a Salazar-rezim megdöntése kapcsán, a szlovák alkotmány preambuluma „Cirill és Metód szellemi hagyatékára” illetve a „Nagymorva Birodalom örökségére” hivatkozik. Minderről részletesebben Fekete Balázs: Alkotmánypreambuluma és intertextualitás, avagy sok szöveg között az alkotmánypreambuluma. i.m.

³⁷ György Péter: *Állatkert Kolozsváron -- Képzelt Erdély*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2013, 1-452., 432.

³⁸ Majtényi Balázs, Majtényi György: Mi a cigány, mi a magyar, és van-e történelmü(n)k? *BUKSZ* 2013. 3. sz. 199-200.

³⁹ Feischmidt Margit: *Populáris emlékezetpolitikák az új nacionalizmus. A Trianon-kultusz társadalmi alapjai* Illetve lásd még a témához: Feischmidt Margit: A főlény revíziója. A populáris emlékezetpolitikák Trianon-képe. In: Fedinec Csilla, Ilyés Zoltán, Simon Attila, Vizi Balázs (szerk.): *A közép-európaiság dicsérete és kritikája* Pozsony: Kalligram Kiadó, 2013. 151-182.

⁴⁰ <http://www.trianonmuzeum.hu/>

⁴¹ Feischmidt Margit: *Populáris emlékezetpolitikák az új nacionalizmus*. i.m.

szívcsakrához hasonlóan a Trianon Múzeum is azokat a mítoszokat jelzik, amelyekből az Alaptörvény preambuluma is fogant.

Azt gondolom maga a preambulum (a Nemzeti Hitvallás) is részint ilyen a pilisi képzelt örökséggel rokon identitást épít, ez pedig köthető a Trianoni traumához, illetve a múlttal való szembenézés elmaradásához a mítoszteremtés reflektálatlan igényéhez. Enélkül szerintem a jelenlegi Magyarország közjogi változásait egy külföldi olvasó és talán a magyarországi sem értheti meg, ezt annál is inkább igaznak tartom, mert egyetértek abban Györggyel, hogy a trianoni trauma elsősorban lokális élmény, ami az egyetemes emlékezetnek nem része. Ebből az adódik, hogy bemutatása részletesebb magyarázatot igényelne. Ahogy Fekete Balázs rámutat a „nemzeti mitológia” megjelenése az alkotmányok bevezetőjében, az alkotmányoknak az identitásteremtő és értékközvetítő funkciójához kötődik. A mítoszok használatának a segítségével az államok a saját politikai közösségüket kívánják megkülönböztetni, ezzel egyúttal az identitásukat is meghatározzák.⁴² Szerintem az Alaptörvény preambuluma atipikus volta ellenére is egy ilyen identitásteremtő projekt része.

Ha valóban meg akarjuk érteni a kötetben tárgyalt közjogi változások okait, azok elemzését, mégiscsak valamilyen módon össze kellett volna kötni ezeknek a kérdésnek az elemzésével is. A Körtvélyesi írás ugyan ír az állampolgárság története kapcsán Trianonról és arra más írások is utalnak, mégsem lehet ettől az amúgy is számos kérdést tárgyaló szövegtől a Trianon-szindróma magyarázatát elvárni. Talán a tanulmányokban lehetett volna részletesebben elemezni a már említett Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló 2010. évi XLV. törvényt, mely a trianoni szerződés aláírásának a napját június 4-ét a Nemzeti Összetartozás Napjává nyilvánította (ez szerintem a közjogi változások egy fontos, de nem kellőképpen tárgyalt eleme). A jogszabály egyrészt az egységes nemzet mítoszának a megerősítésére és fenntartására szolgált, másrészt az állampolgárság kiterjesztését jelezte előre, illetve „évről évre megteremti, újrateremti a legitimitását az etnikai alapú állampolgárság intézményének.”⁴³

Trianon szimbólumától nem túl kacskaringós az az út, ami az etnikai alapú állampolgárság intézményéhez vezet. Ezt a vélekedést erősíti meg a Nemzeti összetartozásról szóló törvény 3. §-ának első mondata: „A Magyar Köztársaság Országgyűlése kinyilvánítja, hogy *a több állam fennhatósága alá vetett magyarság minden tagja és közössége része az egységes magyar nemzetnek, melynek államhatárok feletti összetartozása valóság, s egyúttal a magyarok személyes és közösségi önazonosságának meghatározó eleme.*” (kiemelés – M. B.) Az idézet magyarázza az állampolgárság kiterjesztését és az Alaptörvény D cikkének azt a fordulatát is, hogy az *”az egységes magyar nemzet összetartozását szem előtt tartva felelősséget visel”* a határon túli magyarokért. De az nyitva hagyja azt a Körtvélyesi írás által említett értelmezési opciót is, hogy az Alaptörvény preambuluma a revizionista olvasatát sem lehet teljesen kizárni, (114. o.) illetve, hogy az Alaptörvényt a Trianonra hivatkozással konstruált traumaközösséghez kötődő etnikai nemzet tagjai fogadják el („We the Nation”). (A Kis tanulmány szerint az Alaptörvény a népszuverenitást az etnikai magyarokhoz köti, a Körtvélyesi írás viszont ettől eltérő a politikai nemzethez kötődő értelmezést is megenged.)

*

⁴² Fekete Balázs: Alkotmánypreambulum és intertextualitás, avagy sok szöveg között az alkotmánypreambulum. i.m.

⁴³ Feischmidt Margit: Populáris emlékezetpolitikák az új nacionalizmus. i.m.

A destruktív értelmezés teljes kibontása a *Disunited Nationnek* nem lehetett a célja, az feltehetően egy alkotmánykommentárhoz hasonló műfajú és súlyú kötetet igényelne. A kötetnek így is kétségtelen érdeme, hogy az azóta megjelent jogirodalommal együtt felvázolja ennek az olvasatnak a kereteit.